

12. Державний архів автономної республіки Крим (далі – ДААРК), ф. 116, оп. 1, спр. 1117, арк. 6.
13. Линденмейер А. Добровольные благотворительные общества в эпоху великих реформ // Великие реформы в России (1856–1874): Сб. / Под ред. Л.Г.Закхаровой, Б.Эклофа, Дж.Бушнелла. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 286.
14. Бойко Я.В. Заселение Южной Украины 1860–1890 гг. (историко-экономическое исследование). – Черкассы: Сіач, 1993. – С. 94.
15. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 2-е. – 1862. – Т. XXXVII. – Отд. I. – №37852. – С. 26–28.
16. Маркевич А.И. Симферопольский детский приют имени графини А. М. Адлерберг (К 60-летию существования): Краткий исторический очерк. – Симферополь, 1915. – С. 5–6.
17. Андросов А.С. А.Я.Фабр: Штрихи к историческому портрету // Историческое наследие Крыма. – 2005. – №9. – С. 70–71.
18. Завадовский А.Г. Несколько слов о Симферопольском благотворительном обществе // Таврида. – 1881. – 21 мая. – С. 1; Отчет Севастопольского благотворительного общества за 1871–1872 год (второй год существования общества) // Таврический губернский вестник (далі – ТГВ). – 1873. – 15 мая. – С. 3.
19. Савочка А.Н. Симферопольское благотворительное общество в системе органов общественного призрения досоветского Симферополя // Культура народов Причерноморья. – 2007. – №120. – С. 46–52.
20. Годовой отчет о деятельности Ялтинского благотворительного общества за 1869/1870 год // ТГВ. – 1871. – 4 февр. – С. 5; Отчет Севастопольского благотворительного общества за 1871–1872 год (второй год существования общества) // ТГВ. – 1873. – 15 мая. – С. 3.
21. Отчет попечительства о недостаточных учащихся казенных учебных заведений г.Евпатории за 1885 г. – Евпатория, Б. Г. – С. 2.
22. Громачевский А.Л. Отчет о деятельности попечительства о недостаточных учащихся в Керченских гимназиях в 1889 году. – Керчь, 1890. – 15 с.
23. Губенко Г.Н. Революционное движение в Таврической губернии в 1905–1907 гг. – Симферополь: Крымиздат, 1955. – С. 8–9.
24. ДААРК, ф. 212, оп. 1, спр. 59, арк. 59.

В.Г.Кириченко

Невідомі сторінки в історії філософсько-педагогічної думки кінця XIX – першої половини XX ст.

Дослідження проблем історії філософсько-педагогічної думки України кінця XIX – першої половини XX ст. належить до найбільш актуальних питань сучасної освіти, зумовлених потребами нарощування освітнього потенціалу

нації в контексті сучасної модернізації України, сучасна філософія освіти якої є багатомірною моделлю соціальних норм і вимог до особистості.

Звернення до проблеми визначено розробкою сучасних теоретико-методологічних положень філософсько-педагогічної думки, відтворенням цілісності і безперервності історико-педагогічного процесу, накопиченням конструктивних ідей та позитивного досвіду їх реалізації в освітньо-виховній практиці на межі двох століть, спадкоємності виховних традицій у формуванні духовності особистості, її гуманізації та одухотворенні. Отже, актуальність дослідження полягає в тому, що воно дозволяє виявити плідні та конструктивні концепції філософсько-педагогічної думки кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема, висвітлити та переоцінити філософсько-педагогічні ідеї В.Зіньківського з огляду на реалії сьогодення.

Перші публікації про В.Зіньківського з'явилися ще за життя вченого та присвячені аналізу його ранніх праць. Критичний розгляд наукового доробку В.Зіньківського у радянський період засвідчив суперечливість світоглядних позицій ученого з політикою марксизму-ленінізму. У 20–60-х рр. XX ст. педагогічні та історико-філософські ідеї В.Зіньківського досліджували відомі педагоги та філософи зарубіжжя. Вивчення та осмислення творчого доробку В.Зіньківського на його батьківщині розпочалось у 90-ті роки XX ст. Дослідження творчого доробку В.Зіньківського-психолога започаткував В.Летцев [1]. У працях автор приділив увагу вивченню філософсько-педагогічних проблем особистості як основи світоглядних пошуків В.Зіньківського. У науково-теоретичних працях С.Шурлякова, М.Ткачук, В.Горського особистість ученого розглянута у межах аналізу феномена академічної філософії та її модифікації у філософській культурі Києва (початку XX ст.) [2]. Початок вивчення психолого-педагогічного доробку В.Зіньківського в Росії на дисертаційному рівні заклали Л.Романова, Е.Кирдяшова, Т.Зверєва, Е.Горбач [3]. Значною подією у вивченні розглянутої проблеми стало видання збірника В.Зіньківського "Педагогічні твори" за редакцією Є.Осовського [4]. Проблематика статей із вивчення філософського доробку В.Зіньківського пов'язана з визначенням місця та ролі вченого як історика філософії та культури духовного ренесансу кінця XIX – першої половини XX ст. [5]. Аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що вітчизняна й зарубіжна історіографія приділяла недостатньо уваги даній темі. Джерельна база дослідження представлена опублікованими та архівними документальними джерелами, частина з них запроваджується у науковий обіг уперше.

Метою дослідження є висвітлення невідомих сторінок в історії філософсько-педагогічної думки України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Досягнення визначеної мети потребує вирішення наступних завдань: визначити історичні передумови проблеми досліджуваного періоду, здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку теоретичних засад виховання особистості в творчому доробку видатного філософа та педагога кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. В.Зіньківського; обґрунтувати чинники, що обумовили процес формування світоглядних позицій ученого.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що набуло розвитку дослідження сутності і змісту виховання особистості у педагогічній концепції В.Зіньківського; введено в науковий обіг невідомі раніше матеріали, які розширюють уявлення про виховання особистості; встановлено можливість упровадження та творчого використання прогресивних ідей кінця ХІХ – початку ХХ ст. у виховний процес сучасної вищої школи.

Пореволюційні роки засвідчили невідповідність між ідеалом та реальністю – втіленням соціалістичної ідеї виявилася тоталітарна держава [6, с. 91]. Завдання суспільства полягало в духовному оновленні країни через переосмислення дійсності. Вивчення інтелекцією того часу західноєвропейської та вітчизняної філософії, історіографії, педагогіки та інших наук привело до зміни суспільної свідомості, зрушень у світогляді передових верств українців від позитивізму та матеріалізму до відродження народно-православних традицій. Свого розвитку набули філософсько-релігійні ідеї онтологічної цілісності людського буття. Повернення до реального буття, пов'язаного з витокami народної культури, заглиблення у внутрішній світ людини, її філософію, що разом становило великий синтез духу та буття, вважалося найважливішою умовою вирішення проблем суспільства початку ХХ ст. В цих умовах вітчизняна філософія розвивалася з дивовижною активністю і досягла небувалого раніше рівня. Уперше створювалася самобутня метафізика, що переосмислювала історичний, релігійний і культурний досвід суспільного життя. Розвиток філософії відбувався в двох напрямках. Перший – започаткований слов'янофілами, спрямований на розвиток релігії, православної віри, другий, створений західниками, – на поширення ідей революції та соціалізму. В обох випадках було загальне прагнення до поєднання філософії з життям, теорії з практикою [7, с. 3]. У цей період (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) на Заході відбувся різкий сплеск загального інтересу до проблем виховання та освіти дітей. Це стало причиною появи великої кількості різноманітних педагогічних теорій та шкіл, які правомірно започат-

кували реформаторський рух у педагогіці. До нього належали теорія і практика трудової школи, громадянського виховання, експериментальна педагогіка, педагогічна течія "нових шкіл", теорія і практика "вільного виховання", теорія і практика політичного виховання (бойскаутизм, учнівське самоврядування), педагогіка особистості тощо. Одночасно й у Російській імперії в кінці XIX на початку – XX ст. був сформований рух, спрямований на перебудову системи освіти, наближення її до потреб життя народу. У період поширення матеріалізму, марксистського вчення серед українства розвинулись і набули своєрідного звучання ідеї педагогіки особистості та православного виховання. Особлива увага зверталася на духовне та моральне удосконалення особистості за рахунок єдності зі світовою культурою. Тенденція була зумовлена досягненнями сучасного просвітництва, у тому числі західноєвропейськими, а також змінами в соціально-філософській думці України.

Суттєвий вплив на формування національної свідомості, громадських позицій В.Зіньківського справило родинне виховання у душі традицій української дворянської культури та православної віри, вплив соціокультурних та політичних подій у Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. Навчаючись у Київській гімназії, В.Зіньківський мріяв стати учителем. Під впливом філософії матеріалізму він відійшов від релігії та захопився природничими науками. Поглиблене вивчення психології та філософії змінило його позицію: вчений почав піддавати сумніву твердження філософів-матеріалістів, повернувся до релігії.

Навчання в Київському університеті Св.Володимира визначило осередок світоглядного становлення В.Зіньківського. Захоплення матеріалістичною філософією вплинуло на його вибір природничо-математичного факультету. Вивчення праць Г.Богослова, Г.Ниського визначило позицію В.Зіньківського щодо необхідності відновлення втраченої єдності людського духу через церкву. Зацікавившись творами Ф.Достоевського, Л.Толстого, Ю.Лермонтова, він перейнявся ідеями М.Гоголя, його прагненням синтезувати українську та російську культури.

У 1903 р. В.Зіньківський перевівся на історико-філологічний факультет. Член, а згодом керівник Психологічного семінару Г.Челпанова, він досліджував психофізичну проблему. Виступаючи на сторінках видань "Педагогічна думка", "Питання філософії і психології", В.Зіньківський захищав теорію взаємодії душі та тіла [8; 9; 10; 11; 12]. В цей період В.Зіньківський був одним із перших педагогів, які наголошували на доречності нарад між батьками та педагогічними колективами [13]. Дослі-

дивши проблему відношень психічних і соматичних явищ, В.Зіньківський підготував працю "Сучасний стан психофізичної проблеми" (1905 р.). Він довів, що ідея Бога, яка розуміється як фактор свідомості, не може виникнути ні з соціального досвіду людини, ні у сфері підсвідомості. Вона може бути пояснена лише за умов взаємодії між суб'єктом і трансцендентальним об'єктом [14, с. 17]. Одночасно В.Зіньківський викладав на Вищих жіночих курсах А.Жекуліної, де читав лекції "Введення у філософію" та "Психологія дитинства". Працював викладачем пропедевтики педагогіки та психології в чоловічій та жіночій гімназіях М.Стельмашенко та С.Крюгер [15, с. 251–253]. В.Зіньківського було запрошено читати лекції з логіки та педагогіки у Фребелівському педагогічному інституті при Київському Фребелівському товаристві зі справ дошкільної освіти [16, с. 39]. У ці роки вчений викладав курси загальної, експериментальної, дитячої, соціальної психології, логіку, введення у філософію, етику, історію релігії. Восени 1905 р. В.Зіньківський узяв участь у створенні Київського релігійно-філософського товариства та був обраний заступником його голови. Після закінчення Київського університету Св.Володимира В.Зіньківський став професорським стипендіатом (1909 р.). Значний інтерес у цей період діяльності В.Зіньківського становить його праця "Проблеми індивідуальності в психології та педагогіці", яка була опублікована в журналі "Філософія та психологія" у 1911 р. У статті висвітлено погляд В.Зіньківського на проблеми психології та її зв'язки з філософією та педагогікою. Він запропонував актуальну для науки початку ХХ ст. концепцію цілісності особистості, яка полягала у поєднанні інтелектуалізму та емоціоналізму, раціоналізму та ірраціоналізму людської душі, єдності виховання та освіти (за перевагою першого), зверненні до "глибинної" психології особистості. Ця індивідуалістична течія в педагогіці, яка ставила в центрі всього дитину та її індивідуальні запити, викликала бурхливу реакцію серед різних педагогічних течій. У результаті цих ідей виник один з найбільш цікавих напрямів у педагогіці – соціальний [17, с. 20].

У 1912 р. В.Зіньківського було обрано директором Фребелівського педагогічного інституту. Згодом він очолив і саме товариство, об'єднавши навколо себе велику групу ентузіастів дошкільної справи. У цей складний післяреволюційний час, у період масової дитячої безпритульності, голоду, вирування епідемічних хвороб, діяльність В.Зіньківського була спрямована на: активізацію роботи інституту та товариства; відкриття дитячих садків та притулків; улаштування публічних лекцій; читань з проблем розвитку та вдосконалення навчання і виховання; організацію курсів підвищення

кваліфікації (вищі педагогічні курси); видавництво педагогічної літератури [18, арк. 12–16; 19, арк. 1–52].

Склавши магістерські іспити, В.Зіньківський працював приват-доцентом на історико-філологічному факультеті Київського університету Св.Володимира [20; 21; 23, с. 98]. Філософського відділення в Київському університеті ще не існувало, серед курсів філологічного факультету філософські предмети складали загальний курс психології та курс логіки. Курс лекцій, який читав учений, розширював межі підручників, що надавало заняттям велику жвавість і дозволяло пов'язувати навчальні предмети з прогресивними тенденціями як російської, так і західноєвропейської філософської думки. Після публікації в Києві дисертації В.Зіньківського "Проблема психічної причинності" (1914 р.) (науковий керівник – професор Г.Челпанов) його ім'я залунало у філософських колах. Ідеї В.Зіньківського розвивались у напрямі ідей західноєвропейської філософії першої чверті ХХ ст. і були актуальними у філософських і психологічних колах Росії. В основу роботи було покладено логіко-гносеологічний аналіз поняття причинності, в якому був чітко викладений зміст та цінність принципу детермінізму. Ця проблема приваблювала В.Зіньківського тим, що давала можливість отримати відповіді на питання щодо будови матеріального світу, зв'язку душі та тіла, психічного буття людини. Він пов'язує питання загальної психології з аналізами психічної причинності, у розкритті якої повинна знайти своє відображення природа психічного знання [24, арк. 28; 25, с. 16–19; 26, с. 64].

У 1914 р. В.Зіньківський виступив ініціатором установчих зборів Київського науково-філософського товариства. В світ вийшли його праці "Росія та православ'є", "Єдність Росії", де відстоювалась ідея об'єднання народів Росії у відродженні православної культури. Захистивши магістерську дисертацію, В.Зіньківський у 1915 р. обраний екстраординарним професором кафедри філософії Київського університету Св.Володимира. У цей період учений також був членом Академічного союзу київської групи (об'єднання професорів і молодших викладачів вищих навчальних закладів Києва), де обговорювалися питання перетворення устрою вищої школи та характеру викладання в ній, які вважались загальними для всіх університетів. Він виступав в об'єднаних засіданнях виконавчих комітетів ради суспільних організацій, ради робітничих депутатів, комітету депутатів військ київського гарнізону та коаліційної ради студентства.

У 1917 р. з його ініціативи в Київському університеті Св.Володимира було введено спеціалізацію з філософії [27]. Учений читав обов'язкові для

всіх філософів курси з психології та логіки. На цей час, за спогадами В.Вернадського, В.Зіньківський був одним з видатних професорів Київського університету Св.Володимира поряд із Є.Спекторським та Б.Кистяківським [28, арк. 20 зв.].

Ще до революції 1917 р. В.Зіньківський брав участь у педагогічних з'їздах [29, с. 12]. Зі зміною політичного режиму після лютневої революції В.Зіньківським, як директором Фребелівського педагогічного інституту, та з ініціативи С.Русової, яка була обрана його заступником, уже через місяць було відкрите українське відділення [30, арк. 1–18; 25, с. 144–145]. Учений передбачав, що в майбутньому, за умов включення України до складу Росії, за визнання загальнодержавною мовою російської, встановиться державне двомовлення [31, с. 222]. Ураховуючи нові умови, керівництво Фребелівського педагогічного інституту свідомо сприяло підготовці українських кадрів, які створювали українські за формою та змістом дитячі садки. С.Русова зазначала в спогадах, що це була перша українізована вища школа [32, с. 145]. Значення повернення української мови визначало складовий елемент не лише культурного життя, а й політики, чинник формування державності. Взимку 1917 р. вчений отримав запрошення викладати філософію в Українському народному університеті [33].

Згодом, за дорученням міської комісії з народної освіти, В.Зіньківський провів важливе психологічне дослідження, метою якого було виявлення впливу війни на дитячу психіку, щоб уберегти дітей від фізичної та соціальної загибелі [34]. Для проведення цієї роботи він використав дані, отримані під час відвідування допоміжних закладів Київського Фребелівського педагогічного інституту. Дослідження вченого започаткувало його подальші соціально-педагогічні роботи.

У цей період В.Зіньківський заявив про себе як перший соціальний педагог Росії. Вивчення ідей російської соціології (І.Ковалевський, Н.Кареев, П.Лесгафт, М.Михайловський), соціальних педагогів Заходу (Д.Болдуїн, Д.Дьюї, Г.Керенштейнер, П.Наторп) привело до створення ним концепції соціального виховання, яка відображала особливості соціального та політичного розвитку тогочасного суспільства [35]. Вплив різних факторів соціальної сфери на особистість був відображений ним у праці "Соціальне виховання, його завдання та шляхи". За В.Зіньківським, соціальне життя не є додатковим до індивідуального життя. Воно є одним зі складників цілісного життя особистості й створюється шляхом поєднання індивідуальних та соціальних якостей у ньому. Але не кожна особистість має нормальне співвідношення цих якостей при обов'язковому їх

існуванні. Перевага однієї якості над іншою є відображенням соціального середовища і приводить до недостатнього розвитку особистості [36, с. 58].

Таким чином, завдання виховання, на думку вченого, формулюється як сприяння підвищенню активності дитини, в основі якої лежить воля та розвиток емоційного життя. Тільки за рахунок умілого емоційного виховання розвиток волі та розуму не порушує рівновагу психічних сил особистості.

Порушуючи проблему національного виховання в межах соціального, В.Зіньківський стверджував, що їх не можна змішувати. Наближаючись за своїми завданнями до національного, соціальне виховання є вищим. Обґрунтовуючи свою позицію, вчений виступив проти надання виключно національного характеру соціальному вихованню. На думку вченого, у боротьбі з негативними явищами соціуму школа повинна забезпечувати не тільки освітній розвиток особистості, але й впливати на її соціальне виховання. Тому в умовах демократизації життя потрібна реорганізація системи освіти [37, с. 1]. Звертаючись до проблем гри як фактора соціалізації особистості, В.Зіньківський написав передмову до праці К.Гросса "Духовне життя дитини" (1916 р.), де виклав власну концепцію дитячої гри та її значення для становлення особистості дитини. На думку В.Зіньківського, емоційна сфера є дійсним психічним центром у душі дитини і гра стає важливою формою діяльності дитини лише тому, що біологічні фактори розвитку дитини через уявлення оволодівають емоційною сферою [38, с. 4]. Спираючись на таке розуміння дитячої душі, вчений уперше подав струнку схему становлення психіки дитини.

Незважаючи дивлячись на зацікавлення філософсько-релігійними ідеями, у цей період учений не визнавав релігію фактором соціалізації особистості. Релігійне життя дитини розглянуто ним як цінність людського життя та освіти, яка усвідомлюється дитиною поряд з мовою та традиціями свого народу. Учений залишився на позиціях світськості, розглядаючи релігію в загальному ряді людських цінностей [39].

У роки становлення української національної державності було засновано журнал "Вільна українська школа" – орган Всеукраїнської вчительської спілки. Велике значення журналу було в його національному і фахово-педагогічному підході до питань українського шкільництва. Поряд із С.Русовою, В.Підгаєцьким, О.Музиченком у журналі з огляду проблем "Новітні течії в Європейській педагогіці" друкувався й В.Зіньківський [40, с. 104]. У змаганнях за українську національну освіту українські педагоги вивчали російську та зарубіжну педагогічну літературу, повністю відкидаючи російську систему освіти, програми і методи навчання царського періоду. Орієнтація була виразно спрямована на Західну Європу та

Америку. Усе це було предметом обговорення українського педагогічного журналу та інших видань.

Досвід, здобутий В.Зіньківським в Україні, мав величезний вплив на його подальшу діяльність в еміграції. Вороже сприйнятий правою частиною еміграції в Белграді, вчений був підтриманий її лівою демократичною течією. Відвідуючи сербські церковні служби, він зблизився з церковними діячами. Підтриманий Сербським патріархом, В.Зіньківський отримав посаду професора філософії на філософському та богословському факультетах Белградського університету [41, с. 334–335].

Провідним напрямом наукових пошуків В.Зіньківського визначено теоретичне обґрунтування всіх сфер життя людини, виходячи з її релігійного усвідомлення. Він здійснив дослідження "Психологія дитинства" (1924 р.). Обґрунтування теорії про позаемпіричні складники особистості виявило новий аспект психологічних досліджень ученого у системі православної педагогіки.

Концептуальне вирішення проблеми кризи суспільства та розвитку секуляризму в Росії та Західній Європі початку ХХ ст. В.Зіньківський подав у працях "Православ'є і культура" (1923 р.), "Руські мислителі та Європа" (1926 р.).

Влітку 1920 р. у Земуні за участю вченого створено Релігійно-філософське товариство. У 1921 р. В.Зіньківський обійняв посаду секретаря об'єднання російських учених у Югославії. Його робота – пошук шляхів покращення матеріального становища вчених-емігрантів. Звинувачений членами об'єднання за служіння Україні, В.Зіньківський вийшов із його складу. Разом із групою вчених ним була створена друга академічна група. Восени 1921 р. В.Зіньківський був запрошений студентами Белградського університету взяти участь у релігійно-філософському гуртку. Подія започаткувала співпрацю інтелігенції та студентської молоді у напрямку побудови нової, звільненої від більшовизму Росії у її національно-культурній єдності. Із розширенням напрямів суспільно-наукової діяльності В.Зіньківський їде до Праги (1923 р.). Взявши участь у Першому педагогічному з'їзді еміграції, він був обраний його головою. Як голова Педагогічного бюро у справах початкової та середньої школи за кордоном В.Зіньківський вирішував проблеми організації шкільної справи в країнах Європи, проводив з'їзди діячів руської школи за кордоном, сприяв розвитку педагогічної журналістики. Педагогічне бюро на чолі з В.Зіньківським визначило центр зарубіжної культурно-просвітницької роботи. У вересні 1923 р. В.Зіньківський очолив кафедру експериментальної та дитячої психології Празького педагогічного університету ім. Я.-А.Коменського, став членом Філософського товариства. Того ж року він виступив ініціатором

з'їзду православної молоді в Пшерові, де було вирішено об'єднати релігійні гуртки еміграції в РСХР. Діяльність руху набула широкого розвитку в державах Європи. Як ідеолог РСХР В.Зіньківський прагнув створити християнське суспільство для нової Росії, звільненої від радянської влади. Приділяючи увагу питанням соціального виховання у дитячій психології, зокрема, фактору православної та національної соціалізації, вчений здійснив наукову поїздку до США. У 1925 р. В.Зіньківський був запрошений узяти участь у діяльності Богословського інституту ім. С.Радонизького у Парижі. Він викладав психологію, педагогіку, апологетику, історію релігій, очолив діяльність Релігійно-педагогічного кабінету. Виступивши ідеологом релігійно-педагогічної течії, він сприяв розвитку православної педагогіки в еміграції. Важливим напрямом діяльності В.Зіньківського у Франції була пастирська робота у Паризькій Віденській церкві РСХР.

З 1927 р. він працював у журналах "Питання релігійного виховання й освіти", "Релігійно-педагогічний бюлетень", продовжував діяльність у празькому виданні "Російська школа за кордоном". Заперечуючи ідеологію ортодоксально-релігійного напрямку, вчений визначив методологічною основою власної педагогічної концепції антропологію, філософію і релігію. Однією із значних праць В.Зіньківського, де сформульована його концепція християнської педагогічної антропології, є "Проблеми виховання у світлі християнської антропології" (1934 р.).

У 1939 р. В.Зіньківський заарештований французькою владою за фіктивною справою. Перебування у в'язниці, осмислення довгого шляху свого релігійного розвитку вплинуло на рішення вченого прийняти сан священника (1942 р.). Із цього часу він став відомим в емігрантських колах соціальним богословом та філософом. У 1944 р. В.Зіньківський обраний деканом Богословського інституту ім.С.Радоніжського. Наукова робота вченого спрямована на висвітлення проблем філософії, психології, педагогіки, релігії у соціокультурному контексті життя суспільства, еміграції та тенденцій розвитку наукового знання першої половини ХХ ст. [42, с. 334–342]. Робота у цьому напрямі отримала концептуальне оформлення в дослідженнях: "Наша епоха" (1952 р.), "Російська педагогіка ХХ ст." (1960 р.); "Риси утопізму в історії руської думки" (1955 р.), "Про уявний матеріалізм російської науки й філософії" (1956 р.), "М.Гоголь" (1961 р.), "Апологетика" (1957 р.), "Основи християнської філософії" (1961–1964 рр.) та ін. У 1953 р. В.Зіньківський зайняв найвище для священника місце в єпархії – голови Єпархіальної Ради у сані протопресвітера. Цю посаду він залишив у 1957 р., продовжуючи займатися суспільною та просвітницькою діяльністю. Перегляд релігійно-філософських та педагогічних поглядів

В.Зіньківським у період перебування в Парижі (1926–1962 рр.) визначив підведення підсумків його діяльності протягом життя.

Таким чином, розвиток та поглиблення філософських та релігійних світоглядних установ ученого зумовило необхідність побудови релігійно-філософської системи виховання. Активна організаційно-педагогічна діяльність В.Зіньківського мала значний вплив у створенні вітчизняної системи освіти за кордоном, сприяла піднесенню наукового й методичного рівня ВНЗ зарубіжних країн; засновані наукові школи за його участю мали значний вплив на розвиток як вітчизняної, так і європейської науки.

Література

1. Летцев В. Витоки поняття "особистість" та його концептуалізація у вітчизняній психології XIX ст. // Психологія: Збірка наукових праць національного ун-ту ім. М.Драгоманова. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 8–14; Летцев В. Проблема особистості у психологічній спадщині В.Зіньківського: Автореф. дис. ... к. психол. н.: 19.00.01 / Інститут психології ім. Г.Костюка АПН України. – К., 2004. – 19 с.

2. Шурляков С. До історії філософських товариств у Києві // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №7–8. – С. 147–157; Ткачук М. Київський університет у російській філософській культурі XIX – початку XX ст. // Проблеми філософії: Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 92 (історія, філософія і культура). – К., 1992. – 136 с.; Горський В., Стратій Я., Тихолаз А., М.Ткачук. Київ в історії філософії України / За ред. В.Горського. – К.: Вид. дім "KM Academia", ТОВ Університетське видавництво "Пульсари", 2000. – 264 с.

3. Романова Л. Цели и средства духовного воспитания в педагогической концепции В.Зеньковского. Дисс. ... к. пед. н.: 13.00.01 – Владимир, 1996. – 185 с.; Зверева Т. Теоретические основы педагогической системы В. Зеньковского: Дисс. ... к. пед. н.: 13.00.01. М., 2000 – 120 с.; Кирдяшова Е. Становление и эволюция педагогических воззрений В.Зеньковского: личность и факторы ее формирования. Дисс. ... к. пед. н. – Саранск, 1998. – 195 с.; Любан Т. Христианско-педагогическая антропология В.Зеньковского в современном контексте: Дисс. ... к. пед. н.: 13.00.01. – М., 1999. – 142 с.; Горбач Е. Историко-философские исследования В.Зеньковского: Автореф. дисс. ... к. филос. н.: 09.00.03 / РАН. Ин-т. – М., 1997. – 18 с.

4. Зеньковский В. Педагогические сочинения. – Саранск: Типогр. "Красный октябрь", 2003. – 808 с.

5. Маслин М. О философских построениях В.Зеньковского // Проблемы культуры, языка, воспитания. – Архангельск, 1998. – Вып. 3. – С. 54–55; Маслин М., Жуков В. В. Зеньковский как историк русской философии и культуры // Философия и общество – 1997. – №4. – С. 76–92.

6. Коцур А., Мандрик М. Національна ідея в інтелектуальній спадщині української та руської еліти: кінець XVIII–XX ст. – Чернівці: Золоті лаври, 2000. – 203 с.

7. Там само.
8. Зеньковский В. Из журналов и газет // Педагогическая мысль. – 1905. – Вып. 1. – С. 188–192.
9. Зеньковский В. Новый труд по вопросу об ассоциации // Вопросы философии и психологии. – 1906. – Кн. 82. – С. 92–126.
10. Зеньковский В. Критический отзыв на перевод В.Караваева книги Э.Вассмана "Итоги сравнительной психологии" // Вопросы философии и психологии. – 1907. – Кн. 89. – С. 535–536.
11. Зеньковский В. Психология детства. – Лейпциг, 1924. – 384 с.
12. Зеньковский В. Психолого-педагогические воззрения А.Нечаева // Вопросы философии и психологии. – 1906. – №82. – С. 92–126.
13. Зеньковский В. К вопросу о совещаниях между родителями и педагогическими советами // Педагогическая мысль. – 1904. – Вып. 2. – С. 117–123.
14. Зеньковский В. Современное состояние психофизической проблемы. – К., 1905. – 37 с.
15. Куликова М. Зеньковский В. // Русское зарубежье. Золотая книга эмиграции. Первая треть XX в.: Энциклопедический биографический словарь. – М., 1997. – С. 251–253.
16. Зеньковский В. Очерк внутренней моей биографии // Вестник РСХД. – 1962. – №66–67. – С. 8–12.
17. Кирдяшова Е. Становление и эволюция педагогических воззрений В.Зеньковского: личность и факторы ее формирования. Дисс. ... к. пед. н. – Саранск, 1998. – 195 с.
18. ЦДА України у м.Києві. Фребелівське товариство в м.Києві, ф. 707, оп. 167, од. зб. 305, арк. 12–16.
19. ЦДА України у м.Києві. Справа ради Імператорського університету Св.Володимира. Про впровадження комісії для врегулювання університетського життя, ф.16, оп. 356, од. зб. 39, арк. 1–77.
20. ЦДА України у м.Києві. Про зміни у викладанні філософії. Представлення історико-філософського факультету від 2 грудня за №213, ф. 16, оп. 465, од. зб. 424, арк. 1–24 зв.
21. ЦДА України у м.Києві. Протоколи засідань деканату факультета та матеріали до них, ф. 16, оп. 465, од. зб. 1298, арк. 1–181.
22. Асмус В. Философия в Киевском университете в 1914–1920 годах // Вопросы философии. – 1990. – №8. – С. 90–110.
23. ЦДА м.Москви. Зінківський В., 1914–1916 рр., Київ. Протоколи засідань історико-філософського факультету. 1915 р. Відгук Г.Челпанова на дисертацію Зінківського В. "Проблема психічної причинності". – К., 1914 р. Тези до дисертації Зінківського В. "Проблема психічної причинності", процес захисту Зінківським В. дисертації, ф. 418, оп. 476, од. зб. 42, арк. 1–63.
24. Радлов Э. Очерк истории русской философии. – Петербург, 1920. – 230 с.
25. Рауш Н. Отец Василий как человек и пастырь // Памяти отца Василия Зеньковского. – Париж: РСХД, 1984. – С. 62–66.
26. ЦДА України у м.Києві. Особиста справа студента Зінківського В.,

спеціаліста з філософії, ф. 16, оп. 465, од. зб. 3389, арк. 1–44.

27. Інститут рукопису національної бібліотеки України ім. В.Вернадського Вернадський В. Щоденник (20 листопада 1917 р. / 17 лютого – 2 березня / 10 листопада 1918 р.), ф. 260, №758, арк. 1–45.

28. Власовский І. Нарис історії Української православної церкви. – Нью-Йорк; Баунд Брук, 1961; Київ, 1998. – Т. 4: XX ст. – Ч. 1. – 384 с.

29. ЦДІА України у м.Києві. Справа управління Київського навчального округу. Про відкриття короткотривалих українських курсів дошкільної справи при Фребелевському інституті, ф. 707, оп. 167, од. зб. 9, арк. 1–18.

30. Русова С. Мої спомини. – К.: Україна – Віта, 1996. – 208 с.

31. Зеньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.): Воспоминания. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с.

32. Русова С. Мої спомини. – К.: Україна – Віта, 1996. – 208 с.

33. Зеньковский В. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.): Воспоминания. – М.: Крутицкое патриаршее подворье, 1995. – 240 с.

34. ЦДА України у м.Києві. Протоколи комісії з народної освіти. Звіт про діяльність Київського Фребелівського товариства сприяння справі виховання дітей та матеріали до звіту, ф. 163, оп. 21, од. зб. 216, арк. 1–52.

35. Кирдяшова Е. Становление и эволюция педагогических воззрений В.Зеньковского: личность и факторы ее формирования. Дисс. ... к. пед. н. – Саранск, 1998. – 195 с.

36. Зеньковский В. Социальное воспитание, его задания и пути. – М.: Моск. просвет. комиссия, 1918. – 91 с.

37. Там само.

38. Зеньковский В., Гросс К. Душевная жизнь ребёнка. – К., 1916. – 11 с.

39. Кирдяшова Е. Становление и эволюция педагогических воззрений В.Зеньковского: личность и факторы ее формирования. Дисс. ... к. пед. н. – Саранск, 1998. – 195 с.

40. Вільна українська школа. – 1918. – № 7. – С. 104.

41. Кириченко В. Культурна та громадська діяльність В.Зіньківського в еміграції (1920–1962 рр.) // Історичний календар 2005. Вип. 11. – К., 2005. – С. 334–342.

42. Там само.

Володимир Каліновський

**Часопис "Таврические епархиальные ведомости":
засіб офіційної пропаганди чи важливе краєзнавче джерело?**

Серед різноманітних періодичних видань Таврійської губернії другої половини XIX – початку XX ст. особливе місце займає часопис "Таврические епархиальные ведомости" (далі – "ТЕВ"), який був першим та